

103698

HÅKON HARKET

● En ny generasjon okkupasjonshistorikere har ihøst befestet sin opposisjon, med studier av Quisling-regjeringens justisminister Sverre Riisnæs og de ideologiske brytninger innenfor NS. Dette er en kontroversiell tematikk innenfor det etablerte norske fagmiljøet, og det rommer verdikontflikter som stikker dypt i historisk skrivingens vesen: er verdinøytral historisk skriving mulig? Og hvis det er mulig, er det derfor nødvendigvis et enskellig forskningsetisk ideal også når man står overfor et såvidt ekstremt fenomen som nazismens moralske formørkelse?

● Øystein Sørensen og Nils Johan Ringdal er begge født etter krigen. De mener selv det gir dem en avstand til begivenhetene som gjør det lettere å tilfredsstille kravene til kritisk distanse vis-à-vis forskningsmaterialet. De representerer den nye generasjonen okkupasjonsforskere som ikke står i direkte kontakt med krigserfaringene. Samtidig er

det klart at det er noe mer enn to generasjoners syn på krigen vi har å gjøre med. For dem er Hjemmefrontmuseet seierherrens dokumentasjons-senter, og de finner det — som forskere — naturlig også å søke kontakt med Institutt for norsk okkupasjonshistorie: Alt materiale er av interesse, det er utelukkende den faglige kvaliteten som er av betydning, ikke de ideologiske motivene som har inspirert arkivarene.

— Det er beklagelig at så mange sentrale nazister har fått dø i fred for historikerne, sier Øystein Sørensen i dette intervjuet.

● Det er særlig professor Magne Skodvin som med sin dominerende rolle innenfor norsk okkupasjonshistorikk etter 1960 gjøres ansvarlig for denne «innsnevringen av tematikken». Samtidig er de begge fulle av beundring for den langt mer verdinøytrale, empirisk orienterte, forskning som fant sted på 1950-tallet, under Sverre Steens ledelse, hvor Skodvin var en sentral elev. Men etter hvert har tendensen til heroiserende historisk skriving

fått sterkere gjennomslag, særlig hos enkelte av Skodvins elever, hevdet de.

● Dette berører et annet sentralt dilemma: er historikeren kun observatør, eller er han også aktør på den ideologiske virkelighets arena? Er det legitimt å engasjere seg qua historiker for at historien ikke skal gjenta seg? Er det moralsk sett en dyd eller en last å bedrive motstandskamp med historiefaget som våpen stilt overfor en etterkrigsgenerasjon for hvem krigens redsler er — historie?

● Med disse dilemmaer tangerer konflikten innenfor norsk okkupasjonsforskning den tyske historikerstriden, som har rast med en heftighet som forteller alt om alvor et i de verdier som står på spill.

● Hvor går grensen mellom viljen til å forklare og viljen til å forsvare nazismen?

● Det er gått nesten tyve år siden Hans Fredrik Dahl avleverte sin første bredside mot norsk okkupasjonsforskning i Kontrast. Den har han siden gjentatt i diverse avisartikler. Hans Fredrik Dahl

oppfattes derfor idag som Sørensen og Ringdals faglige «fadder». For tiden arbeider han på Vidkun Quislings biografi. Øystein Sørensen utga i 1983 studien «Fra Marx til Quisling», og er for øyeblikket aktuell på bokmarkedet med «Hitler eller Quisling». Nils Johan Ringdal debuterte som okkupasjonshistoriker med «Mellom barken og veden» (1987) — en studie i politiets rolle under okkupasjonen. Biografien over Riisnæs er på mange måter en frukt av det samme forskningsarbeidet. Boken om politiet ble etterfulgt av en debatt som med all tydelighet trakk opp frontlinjene i den norske historikerstriden. — En kamp om teorier, som også er en kamp om kilder, sier Ringdal.

● Så langt har ikke høstens bøker bidratt til noen videreføring av debatten fra vinteren 1987—1988. Alt tyder imidlertid på at den må komme tilbake med fornyet kraft. Spørsmålene som forskningsmøte med moralske skjendelsedåder av folkemorderisk format reiser, er for vesentlige til å bli liggende urørt.

Den nye historiker-striden

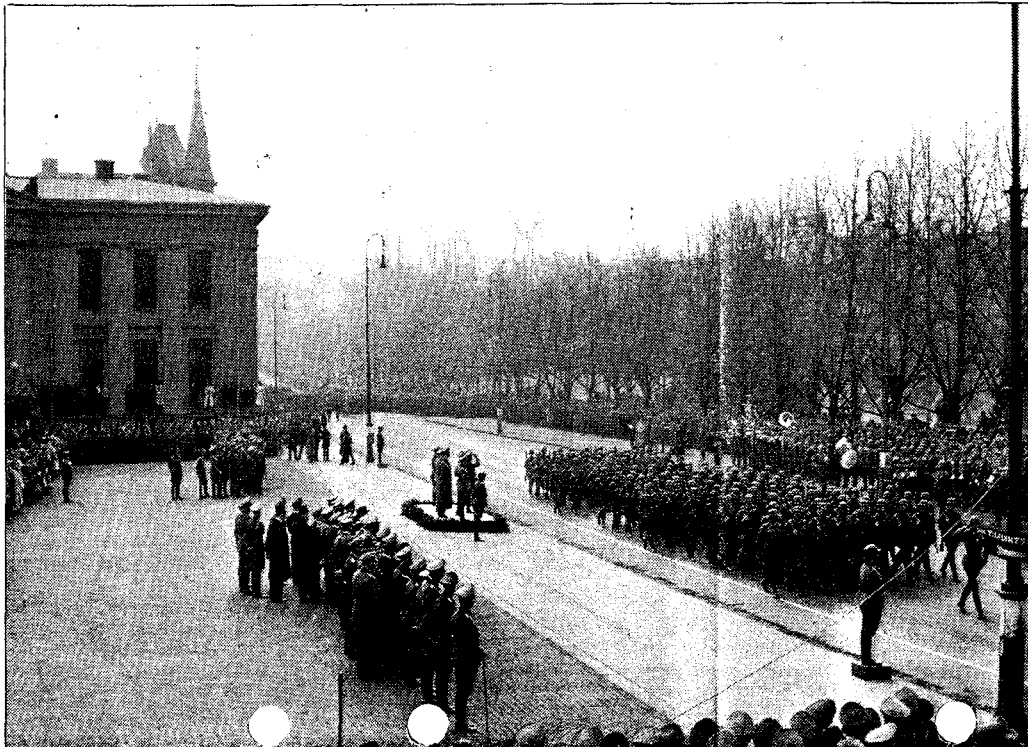
AFTENPOSTEN: — De har skildret en eiendommelig utvikling i okkupasjonshistorikken i Norge etter krigen, Øystein Sørensen. Umiddelbart etter krigen makter norske historikere å etablere en kritisk distanse, som man senere her forsyndet seg mot. Hva kan denne utviklingen — som holder seg frem til midten av 80-tallet — henge sammen med?

SØRENSEN: — Sverre Steen holdt streng kustus over sine elever. Magne Skodvin, Thomas Chr. Wyller og Sverre Kjeldstadlie var alle sterkt preget av en empirisk orientert historietradisjon hvor frihet i forskning nærmest var en helligdom. I tillegg tror jeg at det kan ha sammenheng med at man i den første etterkrigstiden hadde en sterk trang til rett og slett å få vite hva som egentlig var skjedd. Viljen til å dirigere historisk skrivingen var ikke så sterkt tilstede. Dette endret seg etterat noen av de sentrale figurene i dette sentrale miljøet trakk seg ut eller døde, og Magne Skodvin ble stående igjen som den offisielle norske okkupasjonshistorikeren.

AFTENPOSTEN: — De har brukt begrepet «Skodvin-skolen», Nils Johan Ringdal. Hva legger De i det?

RINGDAL: — Begrepet «Skodvin-skolen» er for meg knyttet til Magne Skodvin som lærer, hans disiplinering av sine elever og seminarer og hans ansvarelsfølelse for en tradisjon i synet på okkupasjonshistorien. Det betyr ikke at alle Skodvins elever godtar alt Skodvin har skrevet, men at de emosjonelt og intellektuelt er knyttet til et slags paradigme.

AFTENPOSTEN: — Dere har begge

fenomener. Det betyr jo ikke at historikeren ikke kan ha andre verdier som samfunnsborger. Men det bør være et ideal for historikere å betrakte den annen verdenskrig og nazismen på linje med andre historiske fenomener. Man må ikke la moralske og politiske holdninger styre forskningen unna ubehageligheter, eller tildekke historiske fenomener man misliker.

AFTENPOSTEN: — Er det det dere nå har gjort?

SØRENSEN: — Jeg synes i det minste at jeg med «Hitler eller Quisling» har gjort det som tilhengere av Nasjonal Samling har sagt at de har gjort: å fremstille virkeligheten i partiet under krigen — bak fasaden. Det forhindrer ikke at jeg betrakter nazismen som politisk galskap. Noe jeg synes kommer meget tydelig til uttrykk i boken, uten at jeg der leverer noen eksplisitt moralsk fordømmelse av nazismen eller NS.

AFTENPOSTEN: — Dere vil gå langt i å hevde forskerens frihet til å kartlegge og studere en hvilken som helst ekstrem politisk bevegelse. Vil dere gå like langt i retning av å innrømme de samme bevegelsene rett til å luften sin ideologiske galskap?

SØRENSEN: — Ubetinget. Jeg er så sterkt preget av liberale verdier at jeg vil ta alvorlig sentensen om at yttringsfrihet også må være frihet for ytringer man ikke liker. Det må også innbefatte ideologiene. Det er meningsløst å kriminalisere en politisk ideologi som sådan. Når det gjelder holdninger til historiske spørsmål, er det helt legitimt å forfatte historiske studier også for den som har som personlig motiv å rehabilitere det

hatt dere sjenerer av en «innsnevring av tematikken».

SØRENSEN: — Den delen av okkupasjonsforskningen etter 1960 som har hatt Skodvin som sin sentrale skikkelse, har tematisk vært ensidig konsentrert om motstandskampen, mens den tyske okkupasjonsmakten og NS er blitt påfallende sterkt neglisjert. Det kan et stykke på vei forklares med at det var mye historisk stoff i motstandsarbeidet som ikke var så godt dokumentert i skriftlig kildemateriale, og som det derfor hastet med å få samlet inn. Men dette var en bevisst strategi fra Skodvins side. Samtidig hadde Skodvin og kretsen rundt ham kontakt med gamle hjemmefrontmiljøer, også i institusjonell forstand. De gikk sammen om å opprette Hjemmefrontmuseet, med en klar ideologisk forankring i de nasjonale verdier fra krigen. Konsekvensen ble at en rekke sentrale NS-aktører fikk dø i fred for historikerne. Man kan forstå det. Men det er ikke desto mindre beklagelig.

RINGDAL: — Jeg kom relativt uforberedt inn i den mentalitet som omgir okkupasjonsforskningen. Da jeg fikk i oppdrag å kartlegge politiets rolle under krigen, gikk jeg inn i denne jobben som jeg ville gått inn i en hvilken som helst annen jobb. Jeg aktet selvfølgelig å hente informasjon i alle leirer hvor den kunne finnes. Dette ble møtt med en forbausende motstand i Justisdepartementet og på Hjemmefrontmuseet og i det hele tatt i det etablerte okkupasjons-historikermiljøet. Man var genuint overrasket over at jeg ville nærme meg problemet på denne måten, som for meg var en faglig selvfølgelighet. Jeg fant det naturlig å søke kontakt med Institutt for norsk okkupasjonshistorie, på samme måte som jeg søkte kontakt med Hjemmefrontmuseet. Jeg ser fremdeles ingen grunn til å stole spesielt på noen. I min faglige skoloring har jeg lært at man prinsipielt skal være kritisk, og særlig til muntlige kilder.

SØRENSEN: — Det er stor forskjell på Hjemmefrontmuseet og Institutt for norsk okkupasjonshistorie, som dessverre ikke har samlet inn muntlig materiale systematisk, og som heller ikke har bestått av fagfolk på noen som helst måte. Det dreier seg om velmenende amatører som har en interessant boksamling og endel brosjyremateriale som også jeg har hatt stor glede av. Det kan ikke på noen måte sammenlignes med hva Hjemmefrontmuseet systematisk har samlet inn.

AFTENPOSTEN: — Hvorfor er det så viktig å interessere seg for NS' ideologiske idioti idag?

SØRENSEN: — NS er den eneste gruppen som har forsøkt å gjøre revolusjon her i landet siden 1814. Jeg tror man vil finne mange interessante trekk ved Nasjonal Samlings revolusjonsforsøk om man sammenligner det med andre revolusjonsforsøk rundt omkring i verden, uansett ideologisk karakter. Dertil kommer at nazismen er et av de viktigste fenomenene i vår tid. Det tror jeg ikke det kan være noen som helst tvil om. Det har vært påfallende liten interesse for nazismens idéverden, sammenlignet med et hvilket som helst annet aspekt. Det er uheldig. Hvis det er noe fenomen der idéene har spilt en sen-

Den nazi-tyske okkupasjonsmakt er forlengt på plass, her foran Universitetet i Oslo høsten 1940. Kan det fors-kes «verdinøytralt» i denne delen av vår historie? Eller

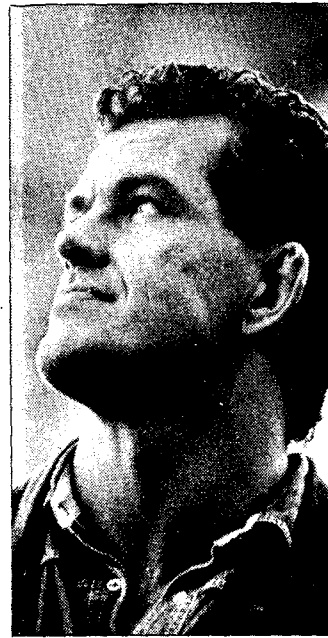
vil — og må — et moralsk judisium også være rettesnor for krigshistorikerne?

Øystein Sørensen (t. v.) har høst skrevet om konfliktene i Nasjonal Samling. Nils Johan Ringdal (t. h.) har skrevet om NS-politikeren Sverre Riisnæs. En ny historiker-

generasjon spør seg om ikke en figur som Vidkun Quisling (i midten) og hans parti også må underlegges «objektive» forskningskriterier.

tral rolle, er det nettopp innenfor nazismen. Hva var jødeutryddelsene annet enn fanatiske og ekstreme idéer satt ut i livet?

RINGDAL: — En idéorientert tilnærming provoserer. Straks man velger å konsentrere sin forskningsinnsats om en fremstilling av nazismens idéverden, ligger det nær for mange å tolke inn en vilje til å forsvare den. Vi ventet vel i utgangspunktet en mye sterkere reaksjon på «Hitler eller Quisling», enn den ser ut til å komme.

SØRENSEN: — For ett år siden gikk det en heftig debatt om nazismen i Norge, og en kjent kulturpersonlighet erklærte bombastisk at det var en ren myte at det hadde eksistert konflikter i NS under krigen.

AFTENPOSTEN: — Dere har i forbindelse med kritikken av «Skodvin-skolen» luftet bekymring for den virknings- og heroliserende okkupasjons-historieskrivning kan ha hatt. Er det ikke større grunn til bekymring for den virknings- og relativiserende historieskrivning kan ha på neste generasjon. I den tyske historikerstriden er Ernst Nolte

med sin vilje til å plassere «holocaust» inn i rekken av folkemord i det 20. århundre blitt anklaget for å relativisere et absolutt onde.

SØRENSEN: — Den provoserende, men faglig seriøse tesen av Ernst Nolte om årsaksforholdene mellom GULag og Auschwitz, fortjener et seriøst svar. Man kan selvfølgelig velge bare på avfeide den som krypto-nazisme, men man kan også velge å møte den strengt saklig ved å underkaste Noltes tese den samme kritiske prøvingen som man vil underkastet andre historiske hypoteser.

RINGDAL: — Hva vil det si å relativisere? Det er jo et enormt stort sprang fra å relativisere i den forstand at man ser holocaust i sammenheng med andre grusomheter, til å relativisere det bort. Men hvis jeg skal tas til inntekt for en mild relativisering av holocaust, må jeg samtidig understreke at jeg personlig har gått mye lenger enn mange andre norske historikere i forsøket på å klargjøre den lille del av ansvaret som ligger på norske skuldre. En vilje til en mild relativisering i det store per-

spektiv kan godt gå sammen med en stor interesse for å klargjøre de enkelte delelementene. Jeg var veldig opptatt av politiets bidrag i de norske jødeaksjonene. Men min konklusjon var at man ikke kan anklage det for annet enn aktiv deltagelse i å sende jødene ut av landet. Det hadde ikke noe ansvar for selve tilintetgjørelsen. Jeg tror ikke Sverre Riisnæs heller hadde innsikt i det faktiske holocaust, enda han ideologisk var en pådriver i anti-semitisk sammenheng.

SØRENSEN: — Man må ha klart for seg at det finnes andre verdier her i livet enn historiske, og vise krigsgenerasjonens respekt ved å innse at mennesker som opplevde krigen, ikke kan ha den samme nøkterne, distanserte holdningen til nazismen som andre.

AFTENPOSTEN: — Men det ideelle er distanse? Ser dere overhodet den historiske arena som en moralsk slagmark?

SØRENSEN: — Jeg synes vel at en historiker bør forsøke å forske så nøkternt han kan om krigen som om andre

lys gjorde under krigen, man må isåfall finne seg i å bli vurdert på vanlig vis etter sine videnskapelige resultater.

AFTENPOSTEN: — Historieforskning er så kamp om kilder. Er kilde-ene tilgjengelige uavhengig av hvilken historikertøy man tilhører?

RINGDAL: — Det finnes private arkiver, og det finnes samlinger som befinner seg i grenselandet mellom private og offentlige arkiver, samlet mer eller mindre i embeds medfør.

Jeg vil si at jeg stort sett, til slutt, har fått tilgang på det jeg har ønsket. Akkurat når det gjelder Skodvin, vet vi at han har et arkiv som Øystein Sørensen støtte på i München. Et arkiv som finnes i Norge, som vi vet at Haydal har brukt i sin Quisling-biografi, men som Skodvin, som kjenner både Sørensen og meg, aldri har gitt oss adgang til.

SØRENSEN: — Det stemmer at det finnes noen interessante mikrofilmer med dokumenter i et arkiv i München, som har tittelen «Dokumente des Historisk institutt, Oslo». Der jobber jeg, og jeg vet utmerket godt at dokumentene ikke er tilgjengelige for de ansatte.

AFTENPOSTEN: — Har dere hatt angst for å få klamme håndtrykk fra revisjonister og at materialet skal bli misbrukt av NS-miljøet?

RINGDAL: — Jeg opplevde mye som jeg syntes var ganske tøft etter politiboken. Folk deduserte uten videre at jeg kom fra en NS-familie, fordi jeg skrev som jeg gjorde. Jeg opplevde så vidt mange ubehageligheter i den forbindelse at jeg ikke synes det er fristende å gå løs på nye prosjekter knyttet til okkupasjonen. Jeg har snakket om «Skodvin-skolen», Øystein Sørensen har snakket om «Skodvin-tradisjonen». Jeg tror vi helt uten videre kan si at vi bruker disse begrepene på en helt annen måte enn de blir oppfattet i gamle NS-kretser.

SØRENSEN: — Jeg skrev en bok om liberalismen for noen år siden, og ble umiddelbart skjelt ut for å være liberalist. Jeg henviser til det, hvis noen skulle finne på å insinuere at jeg skulle ha noen som helst sympati for nazismen. NS-folk er ikke så godt vant. De har derfor en tendens til å være fornøyd med alle skrivelser om okkupasjonen som setter det minste spørsmålsteget ved det de oppfatter som de offisielle selverherrenes versjon.

AFTENPOSTEN: — Begge høstens bøker er blitt tatt godt imot. Tyder det på at «den norske historikerstriden» er bilagt for den har begynt?

RINGDAL: — Det kan sånn sett være grunn til å knytte visse forventninger til Hans Fredrik Dahls Quisling-biografi. Det er tenkelig at den vil utløse ramaskriket for siste gang, fordi det etter alt å dømme vil dreie seg om et mer nyansert bilde av selve den sentrale aktør. Det er riktig at bøkene våre har slått rimelig godt an blant historikere flest. Det betyr ikke nødvendigvis at siste ord er sagt fra Skodvins elever.

SØRENSEN: — Hvis man mener at nazisme er et fenomen som bør kunne studeres på lik linje med andre historiske fenomener, så vil jeg si at det samme må gjelde for Hjemmefronten. Man mangler fremdeles en helhetlig og systematisk vurdering av Hjemmefrontens betydning i norsk krigs- og etterkrigshistorie. Den boken må en gang skrives.